

Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.04
Національного університету «Одеська
юридична академія»
65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

**Грабинського Михайла Ігоровича за темою «Правове регулювання
фінансово-кредитних відносин у міжнародному публічному праві»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право**

Детальний аналіз дисертації Грабинського М.І. «Правове регулювання фінансово-кредитних відносин у міжнародному публічному праві» дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності обраної теми, ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, наукової новизни й повноти викладу результатів в опублікованих працях, практичного значення результатів дослідження, дискусійних положень та зауважень до дисертації.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Розвиток міжнародних економічних відносин в ХХ століття призвів до становлення та остаточного утвердження міжнародного економічного права, як галузі міжнародного права. Протягом зазначеного періоду в межах цієї галузі була укладена значна кількість міжнародних договорів, що регулюють кредитні відносини між суб'єктами міжнародного права. Їх кількість, значущість та вплив на міжнародно-правові відносини в економічній сфері дають можливість говорити про необхідність виокремлення міжнародно-правового регулювання фінансово-кредитних відносин в окрему підгалузь міжнародного економічного права.

Незважаючи на практичну актуальність та очевидну необхідність міжнародно-правового дослідження фінансово-кредитних відносин за участю суб'єктів міжнародного права цим питанням не приділялась істотна увага в науці

міжнародного права. Існуючі дослідження мають фрагментарний характер і стосуються лише окремих питань суверенних фінансово-кредитних відносин. Більш того, наявні дослідження в основному зосереджуються на практичних питаннях регулювання зазначених відносин, в той час як ґрунтовні теоретичні дослідження, які б охоплювали всі аспекти міжнародних фінансово-кредитних відносин, практично не проводились.

Обмеженість існуючих міжнародно-правових досліджень фінансово-кредитних відносин також зумовлена тим, що за радянських часів їм не приділялась істотна увага з огляду на панування соціалістичного економічного строю на теренах України, і відверті протиріччя існуючої системи міжнародно-правового регулювання цих відносин зазначеній моделі економіки. Із здобуттям незалежності Україна почала активно приймати участь в міжнародних фінансово-кредитних відносинах. На сьогодні Україна є учасником багатьох міжнародних фінансово-кредитних правовідносин, укладає міжнародні кредитні договори, є учасником Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку та інших міжнародних економічних організацій, які опікуються питання міжнародного фінансування та кредитування.

Таким чином, тема дослідження обрана Грабинським М.І. є надзвичайно актуальною, як з практичної, так і теоретичної точки зору, та потребує належної наукової розробки та аналізу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна. Наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані в дисертаційній роботі Грабинського М.І. є аргументованими та обґрунтованими, сформульовані чітко, логічно і послідовно. Достовірність одержаних результатів підтверджується: теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; опрацюванням достатньої кількості джерел (359 найменувань); застосуванням сучасних методів досліджень та апробацією результатів досліджень.

Автор узагальнив визначення міжнародного фінансового права, розкрив різні точки зору щодо трактування терміну «міжнародне економічне право» (с. 36-

38). За результатами критичного осмислення наукових підходів до сутності міжнародного фінансово-кредитного права автор визначає його як сукупність правових норм, що регулюють відносини щодо кредитування чи фінансування різних галузей економіки на оплатній чи безоплатній основі, які виникають між суб'єктами міжнародного публічного права, в основі яких лежить їх публічний інтерес щодо ефективного внутрішнього функціонування економіки, та які характеризуються тривалістю та систематичністю (с. 42-45). Автор також розглянув історичні передумови, періоди та чинники становлення сучасного міжнародно-правового регулювання світової валютної системи (с. 26-35).

Теоретичною і методологічною основою дослідження стали останні напрацювання юридичної науки щодо сутності міжнародних кредитних, позикових та інших фінансових правовідносин. З метою виокремлення цих відносин з-поміж інших правовідносин міжнародного публічного права автором було розмежовано розуміння кредиту, позики та інших суміжних термінів у національному та міжнародному праві (с. 89-92).

Автором доведена провідна роль актів міжнародних організацій у процесі нормотворення задля регулювання міжнародних фінансово-кредитних відносин, а саме, значення рішень, стандартів та рекомендацій цих організацій для належного правового регулювання міжнародних кредитних договорів (с. 58-59).

Дисертант ґрунтовно проаналізував специфічні істотні умови міжнародних кредитних договорів (п. 2.1). Як підсумок – автор робить висновок, що кожен міжнародний кредитний договір має такі істотні умови як сума кредиту, його строк, відсоткову ставку, кількість та обсяг траншів та мета, з якою його було надано. При цьому інформація про поділ на етапи (частини) виплати загальної суми кредиту зазвичай закріплюється навіть у випадку передбачення лише одного траншу (с. 147).

За результатами аналізу Угоди про Міжнародний банк реконструкції та розвитку автором виявлено, що шляхи забезпечення виконання зобов'язань МБРР у випадку його неплатоспроможності визначені статутними документами цієї організації, проте ця Угода не містить аналогічних положень про порядок та

шляхи забезпечення виконання зобов'язання у випадку неплатоспроможності держави-члена (с. 134).

З метою визначення правоздатності народів та націй, що борються за незалежність, бути учасниками міжнародних фінансово-кредитних правовідносин автором було досліджено низку міжнародних кредитних договорів, укладених за участю Палестини та Косово (с. 103-104).

Досліджуючи процедуру укладення міжнародних кредитних договорів, автор визначає, що значна частина міжнародних фінансово-кредитних правовідносин проходять два етапи: етап «Намірів» та етап «Договору». Такий поділ дозволяє розмежувати політичну та правову складову міжнародних фінансово-кредитних правовідносин (с. 118-123).

Видається слушною пропозиція автора щодо необхідності окремого наукового дослідження питання міжнародно-правового регулювання використання криптовалют як альтернативної валюти для міжнародного кредитування (с. 195).

Усі висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, базуються на достовірних наукових джерелах. Загальний обсяг викладеного матеріалу є достатнім для обґрунтування запропонованих дисертантом висновків і рекомендацій. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені автором на 7 міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях. Наукові положення, висновки та пропозиції достатньою мірою науково аргументовані, мають теоретичне і практичне значення та мають ознаки новизни.

Можна погодитись з автором, що найбільш суттєвими результатами проведеного дослідження, які мають наукову новизну є:

- уперше досліджено вплив загальних принципів права, основних принципів міжнародного права та галузевих принципів міжнародного економічного права на міжнародні публічні фінансово-кредитні правовідносини;
- удосконалено розуміння, тлумачення та розмежування понять «фінансово-кредитний», «валютно-кредитний», «валютний» та «монетарний», а

також щодо доцільності використання терміну «фінансово-кредитний» задля характеристики відповідних міжнародних правовідносин, як частини міжнародного економічного права;

- удосконалено визначення ролі актів міжнародних організацій у процесі міжнародного нормотворення в сфері міжнародних фінансово-кредитних відносин, а саме значення рішень, стандартів та рекомендацій цих організацій для виконання міжнародних кредитних договорів;

- набуло подальшого розвитку обґрунтування форм та видів міжнародних договорів у міжнародному фінансовому праві залежно від сторін, учасників та їх характерних ознак, умов та шляхів реалізації;

- набуло подальшого розвитку дослідження питання ефективності участі України у діяльності міжнародних фінансових організацій, у вигляді укладення, дії та виконання міжнародних кредитних договорів, як критерію такої ефективності.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертація Грабинського М.І. складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Слід відмітити вдалу логічну побудову структури роботи, яка дозволила якнайкраще розкрити поставлену мету та завдання дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначені мета та завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічна основа дисертації, викладено наукову новизну роботи, її теоретичне і практичне значення, надано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дослідження, зазначено структуру роботи.

Розділ перший складається з трьох підрозділів та присвячений теоретичним та історичним аспектам генези міжнародно-правового регулювання фінансово-кредитних відносин.

У першому підрозділі розкривається історія становлення міжнародних фінансово-кредитних відносин та еволюція доктринальних поглядів на них.

Надано ґрунтовний аналіз розвитку міжнародного економічного права в другій половині ХХ століття і зокрема міжнародного фінансового права (с. 25-28). Окрема увага приділена аналізу еволюції міжнародних валютних систем із зосередженням на Бреттон-Вудській системі, яка заклала основи сучасних міжнародних фінансово-кредитних відносин (с. 28-31). Важливим є аналіз Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 року (с. 33-34), що дозволило автору в наступному виділити додаткові принципи регулювання сучасних міжнародних фінансово-кредитних відносин. У підрозділі 1.2. проаналізовано місце міжнародного фінансово-кредитного права в системі міжнародного публічного права. Надано визначення фінансово-кредитного інституту міжнародного фінансового права (с. 44). Автором запропоновано розміщувати фінансово-кредитного інститут як самостійний інститут міжнародного фінансового права, який в свою чергу є підгалуззю міжнародного економічного права, як частини міжнародного публічного права (с. 35-45). Окрема частина присвячена доведенню необхідності використання терміну «фінансово-кредитні правовідносини» замість інших термінів, які використовуються юристами-міжнародниками, для характеристики відповідних міжнародних відносин, а саме: «фінансові та валютно-кредитні відносини», «валютні відносини», «валютно-фінансові відносини» та «валютно-кредитні відносини» (с. 45-46). На основі цього аналізу автором надане власне визначення міжнародних фінансово-кредитних правовідносин (с. 48). Дослідження джерел регулювання міжнародних фінансово-кредитних відносин у підрозділі 1.3. дозволило автору прийти до висновку, що міжнародний кредитний договір є основним джерелом фінансово-кредитного інституту міжнародного фінансового права (с. 53, 84). Дисертант наполягає на необхідності виокремлення системно-встановлюючих міжнародних договорів, якими закріплюються основи фінансово-кредитних відносин. Далі дисертант розглядає істотні умови міжнародного кредитного договору, а також специфіку його укладення та виконання (с. 53). В роботі проведено окремий аналіз «рамкових» угод та особливостей їх застосування у міжнародних фінансово-кредитних відносинах (с. 53-54). Істотна

увага приділена дослідженню звичаїв (с. 61-62), рішень міжнародних організацій (с. 56-60) та принципів (с. 62-77), як джерел регулювання міжнародних фінансово-кредитних відносин. В цьому контексті особлива увага приділена Хартії економічних прав та обов'язків держав, як систематизації звичаїв міжнародного економічного права (с. 62, 106-114).

Розділ другий складається з двох підрозділів і стосується аналізу об'єкта, суб'єктів та учасників міжнародних фінансово-кредитних правовідносин, а також їх прав та обов'язків, що виникають з цих правовідносин. Зокрема автор зазначає, що для характеристики об'єкту фінансово-кредитних правовідносин використовуються відносини щодо позики, грантів, кредитів, проте з точки зору міжнародного права розмежування цих понять не має істотного значення і вони можуть бути узагальнені під поняттям кредитні правовідносини (с. 88-90). Як наслідок дослідник надає визначення міжнародного кредитного договору та відносить його до сфери регулювання міжнародного публічного права (с. 90). Окремо досліджено поняття міжнародного фінансового інструменту (с. 91-92). Далі надана характеристика суб'єктів міжнародних фінансово-кредитних відносин. Автор критикує поділ учасників міжнародних фінансово-кредитних відносин на суб'єктів міжнародного фінансового права та учасників міжнародних фінансово-кредитних відносин (с. 93- 94), проте зазначає, що це наразі найбільш вдалий підхід до визначення учасників міжнародних фінансово-кредитних відносин, оскільки дозволяє охопити всіх суб'єктів, які приймають в них участь (с. 137-138). Окремо досліджена специфіка правосуб'єктності міжнародних організацій у міжнародних фінансово-кредитних правовідносинах (с. 94-98). Додатково дисертантом проведено аналіз народів та націй, що борються за незалежність, як суб'єктів міжнародних фінансово-кредитних відносин (с. 102-103). Особливу варто зазначити про проведене автором дослідження ролі ТНК у міжнародних фінансово-кредитних правовідносинах (с. 103-106). У підрозділі 2.2 досліджуються питання правосуб'єктності у міжнародних фінансово-кредитних відносинах, а також прав та обов'язків, які покладаються на учасників цих відносин, зокрема через розмежування таких понять як намір укласти договір та

діючий договір (с.116-118). Окрема увага приділена питанню відповідальності за невиконання або неналежне виконання обов'язків у фінансово-кредитних відносинах (с.117). Додатково автор дослідив особливості прав та обов'язків держав в межах діяльності Міжнародного валютного фонду (с.118-120). В дисертаційному дослідженні окремо проведено аналіз стадій укладення міжнародного договору в їх застосуванні до міжнародних кредитних договорів (с.120-123). Автор виокремлює право держав на припинення міжнародного договору, та особливості його реалізації в межах міжнародних фінансово-кредитних відносин (с. 123-126). Слід зазначити, що в межах цього підрозділу дисертантом проведено дослідження особливостей призупинення співпраці в межах таких організацій як МБРР та МВФ (с. 131-134).

Розділ третій складається з двох підрозділів і розкриває питання фінансово-кредитних відносин між Україною та іншими суб'єктами міжнародного права. У першому підрозділі третього розділу автор дає загальну характеристику правовідносин України з міжнародними організаціями, які були засновані ще в межах Бреттон-Вудської системи (підрозділ 3.1). Здійснено загальний аналіз міжнародних кредитних договорів та фінансових правовідносин, що існують між Україною і МВФ (с. 157-166) та міжнародними організаціями групи Світового банку (с. 142-157). Досліджено обов'язки як України, так і МВФ за окремими стандартизованими формами кредитування МВФ (с. 160-163). У другому підрозділі розглядаються міжнародні фінансово-кредитні відносини України з іншими ніж МВФ та Група Світового банку суб'єктами міжнародного права (підрозділ 3.2). Окремо проаналізовані фінансово-кредитні відносини за участю ЄС та ЄБРР і встановлені їх особливості (с. 167- 178, 180-185). Цінність викладеного в підрозділі матеріалу пов'язана з систематизацією існуючих кредитних договорів за участю України, що було додатково відображено в додатках до дисертаційного дослідження (додатки А-І).

Загальні висновки логічно впливають зі змісту роботи, у концентрованому вигляді відображають основні результати дисертаційної роботи. Практичне значення одержаних результатів полягає в формуванні наукового підґрунтя для

подальшого дослідження фінансово-кредитних відносин у міжнародному праві, та може бути застосованим під час розробки міжнародно-правових документів з питань врегулювання міжнародних економічних відносин.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Основні наукові положення, отримані результати і рекомендації виконаного дисертаційного дослідження досить повно відображено в авторефераті. Автореферат відповідає вимогам, що ставляться МОН України до авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Звертаємо увагу на те, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження достатньо повно висвітлені у опублікованих 6 працях, 4 з яких у наукових фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, та 2 статті у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 7 тезах доповідей на наукових конференціях.

Наукові здобутки кожного розділу роботи достатньо повно представлені в публікаціях. Усі опубліковані праці дисертанта повною мірою відповідають нормативним вимогам, які висуваються до наукових публікацій.

Дискусійні положення та зауваження. Хоча загальна оцінка роботи є позитивною, необхідно зазначити деякі зауваження та положення дисертаційного дослідження, які викликають сумнів.

1. На нашу думку, необхідно бути більш обережним у використанні юридичної термінології та висловів, оскільки така необережність призводить до спотворення сприйняття результатів запропонованого дослідження. Наприклад: на сторінці 56 зазначено, що акти міжнародних організацій виникають в результаті консенсусу; на сторінці 61 - для виникнення міжнародного звичаю необхідна наявність більшості держав, як в кількісному, так і в якісному вимірі; на сторінці 67 вказано, що загальні принципи права застосовуються до міжнародних фінансово-кредитних відносин на підставі статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН; на сторінці 81 вказано, що особливість односторонніх актів держав полягає

в тому, що вони зазвичай містять зобов'язання *erga omnes* і спрямовані до всього міжнародного співтовариства; на сторінці 131 зазначено, що міжнародне право має наднаціональний характер; тощо. І хоча зміст проведеного дослідження (зокрема текст до та після цих висловів) дозволяє зробити правильні висновки та зрозуміти, що вони мають характер описок, все ж таки варто їх уникати задля зменшення вірогідності виникнення наукових дискусій з їх приводу, оскільки такі дискусії будуть уводити в бік від основних результатів дослідження.

2. Автор приходить до висновку та неодноразово підкреслює, що міжнародний кредитний договір має публічно-правову природу і є джерелом міжнародного права (с. 52-53, 56, 88, 90 тощо). Такий однозначний висновок викликає сумніви. Так, наприклад згадані на сторінці 38 договори ПАТ «Нафтогаз» та Газпром є приватноправовими за своєю правовою природою. Лише на початку незалежності України їх виконання підтримувалось міжурядовими домовленостями, але наразі формально вони переміщені в приватноправову площину. Велика кількість існуючих кредитних договорів за участю державних органів і державних підприємств України та міжнародних організацій (зокрема МБРР, ЄБРР тощо) містять спеціальні положення про те, що вони є приватними позиками і на них не розповсюджується суверенітет держави (наприклад зазначені в дисертації кредитні угоди Укресімбанку та Украавтодору (с. 56), кредит Deutsche Bank (с. 154), кредит Миколаївводоканалу (с. 185) тощо). Відповідно вони не є публічно-правовими за своєю природою. У цьому зв'язку можливо не варто бути дуже категоричним у висновку, що всі кредитні договори держави є публічно-правовими і допустити існування також кредитних договорів приватноправової природи. Наприклад через використання термінів «суверенні» та «несуверенні» кредити.

3. Зазначене вище зауваження викликає ще одне запитання, а саме обсяг застосування права міжнародних договорів до міжнародних кредитних договорів. Проведене дисертантом дослідження свідчить про те, що положення Віденських конвенцій про право міжнародних договорів 1969 і 1986 років та Закону України "Про міжнародні договори України" в повній мірі застосовуються до міжнародних

кредитних договорів за участю України (с. 116-117, 120-129). Але, як було зазначено вище, не всі кредитні договори за участю України є публічно-правовими. Відповідно, викликає сумнів можливість застосування до усіх міжнародних кредитних договорів України таких процедур права міжнародних договорів, як ратифікація, денонсація тощо, оскільки кредитні договори приватноправової природи під них не підпадатимуть.

4. Під час аналізу учасників міжнародних фінансово-кредитних відносин автор послідовно критикує теорію існування суб'єктів міжнародного права та учасників міжнародно-правових відносин (с. 105-106), а також наводить аргументи на користь визнання транснаціональних компаній суб'єктами міжнародного права. Проте на сторінці 106 зазначено, що ТНК не можуть вважатись суб'єктами міжнародного права, а є учасниками міжнародно-правових (зокрема, фінансово-кредитних) правовідносин. Відповідно виникає питання стосовно аргументів цього твердження, а саме: чому ТНК не є суб'єктами міжнародного права, а можуть лише в певних випадках вважатись учасниками міжнародних правовідносин?

5. Автор зазначає, що міжнародні економічні організації є виключно міждержавними (с. 58, 96, 98 тощо). Проте в міжнародних економічних відносинах (зокрема фінансово-кредитних) активну участь приймають неурядові міжнародні організації (див. наприклад, Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс (Академический курс): Учебник. Москва: Волтерс Клувер, 2004), а правовий статус деяких організацій досі викликає дискусії з приводу їх міжнародної правосуб'єктності (наприклад МАР, МФК тощо). Виникає питання, чому дисертант вважає, що всі міжнародні економічні організації є міждержавними і чому оминув дослідження неурядових міжнародних економічних організацій в своїй дисертації?

У цілому, висловлені зауваження запрошують автора до наукової дискусії, не применшуючи наукового та практичного значення дослідження, проведеного Грабинським М.І., та не впливають на його загальну позитивну оцінку. Дисертація виконана на високому теоретичному рівні. Положення і висновки, які

винесені дисертантом на захист, є достатньо обґрунтованими, відповідають вимогам новизни, характеризується широкою джерельною базою, логічною послідовністю і чіткістю викладення, а також творчою самостійністю автора, вмінням критично підходити до різних точок зору, обґрунтовувати і формулювати власні погляди.

Загальна оцінка дисертаційної роботи Дисертаційна робота Грабинського Михайла Ігоровича «Правове регулювання фінансово-кредитних відносин у міжнародному публічному праві» є завершеною науковою працею, яка виконана автором самостійно. Основні результати дослідження обґрунтовані, достовірні та характеризуються науковою новизною. В цілому дисертація слугує вирішенню наукової задачі, пов'язаної з практикою укладення, виконання та розірвання міжнародних кредитних договорів. Зміст дисертації відповідає спеціальності 12.00.11 – «Міжнародне право».

Оформлення дисертації відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.

Дисертаційне дослідження за актуальністю обраної теми, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, їхньою достовірністю та новизною, повнотою їх викладу в опублікованих працях відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а його автор – Грабинський Михайло Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – «Міжнародне право».

Офіційний опонент –

доцент кафедри міжнародного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

кандидат юридичних наук, доцент

ПІДПИС НАСЛОВНИХ
ВЕРХНІЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
09.04.2021р.

